

УДК 784:81'342.2

ФОНЕТИКА МОВИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СПІВ**Андрій КОВБАСЮК**

*Кафедра музичного мистецтва,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Валова, 18, Львів, Україна
тел.: 0979495255*

У статті розглядається фонетико-інтонаційний аспект мовної інтонації та її реалізація у вокальному виконанні.

Ключові слова: вокальна музика, фонетика мови, інтонація, спів, народна пісенність.

Метою статті є висвітлити особливості фонетичної бази української мови і розглянути її відображення у співацькій фонетичній базі, а також проаналізувати вплив звучання мови на вокальне інтонування.

Науково-методична література, присвячена сольному співу, складає великий доробок, розгалужений за проблематикою, різноманітний за жанрами та спрямуванням.

Формування української вокально-педагогічної думки припадає на кінець XVII ст., час появи перших значних праць – “Азбуки знаменного співу” О. Мезенця (1668 р.), трактату “Ідея граматики мусикійської” М. Дилецького (1675 р.) та “Інструкції для церковних півчих” (1749 р.), де здійснено спробу систематизувати основні вокально-педагогічні прийоми та навички вокального виконавства, етапи його стильової еволюції, а також розкриваються особливості фонетики національних мов та сольного співу, виявляються закономірності голосоутворення та сольного співу, широко використовуються досягнення суміжних наук: фізіології, акустики, фоніатрії, фонетики, музичної психології.

Проте стан тогочасної науки, відсутність досконалої апаратури для дослідження явищ при фонації в голосовому апараті не могли привести до повного розуміння процесу співу. Це, звичайно, відобразалося і на вокальній методиці.

Сьогодні з'явилися нові дослідження в галузі фізіології й акустики голосового апарату. Роботи Л. Дмитрієва, Н. Жинкіна, В. Морозова, З. Ржевкіна, Е. Рудакова і зарубіжних учених Ван-ден-Берга, О. Рассела, Г. Портмена й особливо Р. Юссона за допомогою сучасної апаратури розкрили цілий ряд нових явищ, що виникають при мові і співі. Ці дослідження проливають світло на деякі дискусійні питання формування співацького голосу, а в окремих випадках абсолютно по-новому пояснюють співацьке звукоутворення.

Серед широкого кола праць другої половини XX ст. заслуговують на увагу дослідження В. Антонюк, В. Вотріної, Н. Гребенюк, де провідною темою є мистецтво академічного та народно-академічного співу.

Натомість значення етико-психологічних засад національного пісенного фольклору в розвитку вокальних даних співаків, а також генетичні основи рідного мовлення як передумови розвитку вокального апарату поки що залишаються поза межами наукового інтересу.

Синтетичний характер вокального мистецтва потребує не тільки музикознавчого, а й філологічного, тобто комплексного підходу, основним аспектом якого є опора на своєрідність фонетики мови, генетичний взаємозв'язок між мовною та музично-мовною інтонацією. Саме звучання мови значною мірою допомагає виявити художню самобутність вокальної музики, сприяє усвідомленню особливостей виконавських традицій та індивідуальних виконавських стилів.

Протягом останніх двох десятиріч зусилля вітчизняних і зарубіжних фонетистів зосереджувалися на глибокому й багатоплановому вивченні інтонацій усної мови. Було визначено структурно-функціональні характеристики мовної інтонації у різних мовах.

Традиційно вивчення взаємозв'язку мовної та музичної інтонації обмежувалося інтонаційним рівнем фонетичної системи мови, тоді як фонетична система мови включає також систему фонем, що мають своєрідне звучання й певне значення. Останнім часом набула розвитку наука фоносемантика, яка вивчає зв'язок певних звуків чи класів звуків з якимись значеннями, що виявляються у словах мови, чи суб'єктивно у свідомості того, хто говорить [4].

Вагомим чинником у формуванні художньо-вокальних особистостей є інтонаційна сфера співу. Інтонація (від лат. *intono* – голосно вимовляю) – втілення художнього образу засобами вокального та інших видів мистецтва, а також у мовленні. Інтонація у музиці розглядається як “правильність чи неправильність взятого тону під час співу або гри на музичному інструменті” [12, с. 345]. Інтонація в мові – “ритмомелодійний лад мовлення, що залежить від підвищення або пониження тону при вимові, також тон, манера вимови, що виражає почуття, ставлення до предмета висловлення” [12, с. 345].

Ця культурологічна категорія поєднує педагогічні зусилля, спрямовані на формування вокальних особистостей різнопрофільних спрямувань. Знаменно, що виконавська практика немовби посилює закладені у вокальних творах жанрово-стилістичні тенденції, завдяки особливим прийомам інтонування. Взаємовплив традиційного, аріозного та речитативно-декламаційного типів вокального інтонування привів до утворення нових, полістильних форм вокальної музики, виразально-інтонаційні засоби яких знаходяться на стику жанрів.

Наукове осмислення цього феномена відображено у працях Б. Асаф'єва, В. Васіної-Гросман, В. Медушевського, Б. Яворського та ін. Їх опрацювання привело до висновку, що саме у різних формах вокального інтонування пісенно-фольклорного репертуару закладено таємницю його дидактичного впливу на формування різних манер сольного співу.

В. Медушевський пише про внутрішню духовно-інтонаційну єдність, притаманну тільки справжнім музикантам, які вміють інтонаційно мислити, а не лише механічно відтворювати музику [9]. Необхідність розвивати у співаків здатність до мисленевого інтонування пояснюється професійною потребою вироблення комплексного усвідомлення вокального твору, цілісного уявлення про нього як про акустичний об'єкт у розумінні інтерпретації його художнього змісту в інтонаційних формах, орієнтованих на слухове сприйняття відповідного жанру. Як категорія

універсального порядку щодо зовнішньо-внутрішніх текстових функцій, інтонування у співі може розглядатися з погляду єдиної позиції якості звучання.

Про біологічний зміст інтонаційності, кореляцію філогенетичного розвитку інтонацій на онтогенетичний, специфіку інтонаційного фонду окремих людей та етносів пише М. Блінова.

Музичне інтонування – процес утілення образного смислу в музичних звуках, за Б. Асаф'євим – вияв музичної думки, що синтезує образно-смыслову діяльність інтелекту виконавця. Його форми побутування – візуальні (жести, міміка) й звукові (мова у співі, музика).

У музикознавстві проблема вокального виконавства була визначена Б. Асаф'євим як “переінтонування”. Концепція Б. Асаф'єва не обмежується констатацією спорідненості мовної та музичної інтонації, вона стверджує, що все багатство музичних засобів (мелодія, гармонія, ритм тощо) має інтонаційну основу. Ця ідея реалізується не лише через створення вокального твору, а також через його активне сприймання виконавцем і слухачем: “Явище інтонації зв'язує в єдність музичну творчість, виконавство і слухання” [1, с. 132]. Відтак виникає питання про національні особливості, які завдяки інтонаційній природі музики виявляються на всіх етапах. Виконавця цікавлять “розбіжності”, які відзначають звучання інтонації іноземною мовою, тобто створюють національний колорит інтонації і звучання мови в цілому.

Саме мовні інтонації є тим “ключем”, який дозволяє виконавцеві найбільш повно відтворити твір іншої мовної культури, тому що “...мовна та чисто музична інтонація – гілки одного звукового потоку” [1, с. 7].

Б. Асаф'єв, так само, як Б. Яворський, впроваджував у музикознавство поняття з теорії мовної інтонації, проте термін “інтонація” застосовується у філології і в музикознавстві дещо по-різному.

Залежність виконавців народнопісенного репертуару від інтонаційного досвіду сучасного їм середовища впливає на стиль співу й імпровізаційну техніку. У цьому контексті роль виконавця бути джерелом інформації для слухача і володіти при цьому технікою взаємопросякання імпровізації й інтерпретації як явища культурної етносфери, аналізуючи модифікації пісенних парадигм якої, зважаємо на значення мови середовища, “...яка в пісенному фольклорі відображає функціональність вищого гатунку – установку даного середовища на даний тип мислення” [5, с. 241]. “Народна пісенність і є цією мовою”, – резюмував О. Потебня [10, с. 240].

Народне пісенне мистецтво вчить імпровізаційності, безперервності процесу творення мелодії під час виконання, коли у контексті мовно-вокального способу фольклорного інтонування, за словами Б. Бартока, “...мелодія нагадує живу істоту, змінюючись щохвилини, щомиті” [9, с.67].

Власне, народна пісня є нескладним, доступним музичним твором, базується на природних мелодичних інтонаціях, які у вокально-педагогічній практиці допомагають правильному, відповідному розвитку співака (на початкових етапах – це розвиток не голосу, а художнього смаку, слуху, ритму, емоційності та вокальної культури загалом).

Як відомо, спів мовою оригіналу дозволяє найбільш повно розкрити “живе звучання музики”, що значною мірою зумовлюється своєрідністю звучання мови оригіналу. Вокальний твір, написаний у фонетичній системі конкретної мови, природно включає елементи цієї системи: систему фонем, інтонацій та закони, за якими ця система функціонує.

У репертуарі українських співаків переважають твори українською, російською та італійською мовами, на фонетичних базах цих мов вони вчать співати, засвоюють основні вокальні навички. В нашій статті ми обмежимося лише констатацією деяких рис фонетичної бази української мови.

Вокальні приголосні є особливо важливими для правильної та виразної дикції. Приблизність та нечіткість їх вимови приголосних викликає нечіткість вимови голосних і мовлення загалом, позбавляє вокальне мовлення енергії. Вимова вокальних приголосних становить значну трудність, адже вони за природою свого утворення потребують змикання та розмикання мовленнєвих органів, а різкі рухи останніх викликають розмовну рухливість гортані, та нерівномірність дихальних хвиль. Голосові зв'язки при цьому часто розмикаються, що призводить до розривів вокальної лінії. Тому активна та коротка вимова приголосного зменшує перерви у звучанні і забезпечує стійкість та яскравість вокального звучання.

Звичайне мовлення – не ізольовані звуки, а мовленнєвий потік, тобто сполучення звуків: артикуляція одного звуку накладається на артикуляцію сусіднього. Тому треба усвідомлювати взаємодію звуків у потоці мовлення: між сусідніми звуками виникає взаємодія, в результаті якої артикуляція попереднього звуку пристосовується до артикуляції наступного (чи навпаки).

Першорядну роль у звуковій організації кожної мови відіграє наголос у слові, його характер (сила і місце). Він зумовлює багато фонетичних явищ, які відбиваються на вимові.

Вокальна фонетика української мови, її закони дещо відрізняються від вокальної фонетики російської мови. Одна з особливостей полягає в тому, що у співі українською мовою не змінюються голосні, тобто характер їхнього звучання, акустичні характеристики майже не залежать від позиції у слові. Вони вимовляються тим самим укладом мовних органів, що й наголошені голосні. Ця риса збільшує “вокальність” української мови.

Огляд літератури стосовно “мовного аспекту” вокального виконавства підтверджує, що вокальний твір, написаний у фонетичній системі конкретної мови, природно включає в себе елементи цієї системи: систему фонем, інтонації та закони, за якими ця система функціонує. Культура мови у співі ґрунтується на законах орфоєпії, які зумовлені фонетичною природою певної мови. Проте специфіка вокальної мови, залежність її від вокально-музичних умов (висоти, темпу, регістру тощо) породжують ряд фонетичних закономірностей, які не дозволяють автоматично переносити орфоєпічні закони сценічної мови у спів.

1. *Асафьев Б. В.* Музыкальная форма как процесс / Б. В. Асафьев – Ленинград : Музыка, 1971. – 376 с.

2. *Антонюк В.* Українська вокальна школа: етнокультурологічний аспект: Монографія / В. Антонюк. – Видання друге, перероблене і доповнене. – Київ : Українська ідея, 2001. – 144 с.

3. *Базиликот Б.* Орфоєпія в співі / Б. Базиликот. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 135 с.

4. Барська З. М. Барви української народної пісні: Хрестоматія / З. М. Барська. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. – 156 с.
5. Гнидь Б. Історія вокального мистецтва / Б. Гнидь. – К., 1997. – С.234–239.
6. Грабовський Є. Театр – Ритуал перформер / [упор. П. Козак] – Львів, 1999. – 123 с.
7. Дей О. І. Народнопісенні жанри / О. І. Дей. – Київ : Музична Україна, 1977. – 108с.
8. Козаренко О. Феномен української національної музичної мови / О. Козаренко. – Львів, 2001.
9. Прохорова Л. В. Українська естрадна вокальна школа: Навчальний посібник / Л. В. Прохорова. – Вінниця, 2006. – 345 с.
10. Потебня А. А. Объяснения некоторых малорусских и сродных народных песен / А. А. Потебня. – Варшава, 1883. – 156 с.
11. Ревуцький Д. Живе слово: Теорія виразного читання для школи / Д. Ревуцький. – Львів, 2001. – 156с.
12. Словник іншомовних слів / [за ред. О. С. Мельничук]. – Київ : Гол. ред. укр. рад. енциклопедії, 1974. – 775 с.
13. Українське мистецтво у полікультурному просторі / [заг. ред. О. Рудницької]. – Київ : Екс ОГ, 2000. – 134 с.
14. Фребснюк Н. Значення специфіки фактору спадкоємності у вокально-педагогічній діяльності / Н. Фребснюк // Українське мистецтво. – Київ, 2000, Вип. 29. – С. 39–46.
15. Швачко Т. Вокальна школа: Традиції і сучасність / Т. Швачко. – Київ : Музика, 1983. – №2. – С. 28–29.

LANGUAGE PHONETICS AND ITS IMPACT ON SINGING

Andriy KOVBASIUK

*Musical Art Department
I. Franko Lviv National University
Valova str., 18, Lviv, Ukraine,
tel.: 0979495255*

The article is phonetic-intonation aspect linguistic intonation and its implementation in vocal music.

Keywords: vocal music, the phonetics of the language, intonation, singing, folk singing.

ФОНЕТИКА ЯЗЫКА ТА ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ПЕНИЕ**Андрій КОВБАСІЮК**

*Кафедра музыкального искусства,
Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Вало́ва, 18, Львов, Украина
тел.: 0979495255
тел.: (068)50-85-005*

В статье рассматривается фонетико-интонационный аспект языковой интонации и ее осуществление в вокальном исполнении.

Ключевые слова: вокальная музыка, фонетика языка, интонация, пение, народное песнопение.

Стаття надійшла до редколегії 13.03.2012

Прийнята до друку 13.09.2012